

1924

18-6-1924

ॐ श्री हरिः Nymo.

361

॥ श्री कृष्णाय नमः ॥

श्री नीति-वचनभाषा

भागो १ दो.

सम्यक्कर्ता, अनुवादक अने प्रकाशक—

शास्त्री गंगाशंकर भट्टाशंकर

मन्दिपपुरा, दालगीयाना भोजपुर—भारत.

प्रथम आवृत्ति]

मं. १८८०

[प्रत १०००

मुद्रित ममुद्रय.

११४५३

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૧૨૬૩ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ નાલિ વચનમાળા-૨

વિષય કૃષ્ણ : ૫૨ -

ૐ શ્રી હરિઃ
॥ શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ ॥

શ્રી નીતિ વચનમાળા

મણકો ૧ લો

સંગ્રહકર્તા, અનુવાદક અને પ્રકાશક—
શાસ્ત્રી ગંગાશંકર મંચ્છાશંકર
મહીધરપુરા, દાલગીયાનો મોહોદ્ધો—સુરત.

[પ્રથમ આવૃત્તિ]

સં. ૧૯૮૦

[પ્રત ૧૦૦૦

મૂલ્ય—અમૂલ્ય.

કચ પર

૧૧૪૬૩

મુરત—ખપાટિયા ચકલા, લક્ષ્મીનારાયણની વાડીમાં આવેલા “જૈન
વિજય” પ્રિ. પ્રેસમાં મુલચંદ કસનદાસ ઠાપડિયાએ છાપ્યું.

પ્રસ્તાવના

સાંપ્રત સમયે ભારતપ્રજના અંતરમાંથી ધર્મ અને નીતિનો લોપ થતોઆલ્યો છે, શાળા પાઠશાળાઓમાં બાળકોને ધર્મ અને નીતિનું સંસ્કૃતિશીક્ષણ અપાતું નથી, એથી દિવસે દિવસે એ વિષયમાં અધોગતિ થતીજાય છે. ભારતવર્ષમાં એક સમય એવો હતો કે શુક્ર-સારિકા પક્ષિજાતીના છતાં સંસ્કૃતમાં વાર્તાલાપ કરતાં હતાં; અને કઠિઆરા વટિક સંસ્કૃત બાષાતું સારું જાન ધરાવતા હતા. સંસ્કૃત બાષા એ દેવીબાષા છે, તેથી તેનું જ્ઞાન સંપાદન કરનાર સ્વાભાવિકરિતે સાત્વિક વિભૂતિથી વિભૂષીત રહે છે. સંસ્કૃત સાહિત્યનો ખજાનો એવો બરપૂર ભરેલો છે કે એમાંથી મનુષ્યને જે જોઈએ તે જડી શકે તેમ છે, પરંતુ હાલ જનસમૂહને જરૂર શાની છે ? તેનો વિચાર કરતાં અમને ધર્મ અને નીતિની પહેલી અમત્ય સમજાય છે. આ અમત્ય “ શ્રી નીતિ વચનમાળા ” એ નામના પુસ્તક-દ્વારે પુરી પાડવાનો આ અમારો પ્રયત્ન છે. ઉક્ત પુસ્તકનો ૧ ભો મણકો અમે સુશસંચકો સમક્ષ નિવેદન કરીએ છીએ; અને એ રીતે અમારો પ્રયાસ ચાલુ રાખી બનતી સેવા બજાવવાની અમારી શુભેચ્છા છે. અમારે આ સ્થાને કહેવું જોઈએ કે કેટલાક વિદ્યર્થી યાને સનાતન ધર્મના વિરોધીઓ સમગ્રી પુરાણિઓ શું કરે છે ? એમ કહેવા તૈયાર રહે છે, પણ શ્રી પુરાણિઓને વેશ્યા સ્ત્રીની માફક બાહ્ય આડંબર દાખતાં આવડતું નથી. તેઓ જે સનાતન ધર્મને અનુસંતું કર્તવ્ય બજાવવાને અને કોઈપણ જાતના અજ્ઞાતચરકથી જનસમાજને આજવાની મુક્તિ બાપરી સ્વાર્થ સાધવાથી દૂર રહી ગૂંપચૂંપ કામ કરવામાં કૃતાર્થીતા સમજે છે. તેમાં

વળી લક્ષ્મી અને સરસ્વતીને અનાદિકાળથી અસહકાર ચાલ્યો આવે છે અને હાલના સમયમાં લક્ષ્મીની સહાય વિના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરી શકાતો નથી આ કારણને લીધે શાસ્ત્રો પુનઃલિખિતો પોતાનો વિધાવિભવ પ્રકાશમાં મૂકી શકતા નથી.

અમને આ “શ્રી નીતિ વચનમાળાના” મણકા પ્રસિદ્ધ કરવામાં આર્થિક સહાય તો અવશ્ય જોઈએ અને તે અત્રેના લેઉવા પાટિદાર જ્ઞાતિના યૃહસ્થ શ્રીયુત જેઠાલાલ નારણદાસ ગુસ્વાળાએ સપ્રેમ સહાય આપવાનું સ્વીકાર્યું ત્યારે અમે આ ૧ લો મણકો તેમના આર્થિક આશ્રયથી પ્રસિદ્ધમાં મુકીએ છીએ. શ્રીયુત જેઠાલાલ સ્વધર્માનુરંગી ને ઉત્સાહી છે તેમના પિતા સદ્ગત નારણદાસ મુરુધાત્તમદાસ પણ સ્વધર્મનિષ્ઠ હતા એવા લાયક પિતાના લાયક પુત્ર સરસ્વતીમાતાની ઉપાસનાદ્વારે પોતાના પિતાનું સદાને માટે સ્મરણ રાખવા છઠ્ઠે અને જનવર્ગમાં નીતિનો યોગ આવા પુસ્તકો-દ્વારે અપાનવાને ઔદાર્ય બતાવે એ તેમની સુજનતા અને ધર્મ-પ્રિયતાની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ આપે છે અને તે શ્રીયુત જેઠાલાલભાઈને ધન્યવાદ આપવાયોગ્ય છે.

અનુવાદક તારકે બહાર પડવાનો આ અમારો પ્રથમ પ્રયાસ છે. તેમાં કદાચ દે.પ દેખાય તો તેને માટે વાચકો ક્ષમા આપશે; એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

આ ૧ લો મણકો અધિકારી સ્વજનોને વિના મુલ્યે આપવાની યોજના રાખી છે.

મુરત—મહીધરપુરા
દાલગીયાનો મોહોદશે
વિક્રમાર્ક સંવત ૧૯૮૦
વૈશાખ શુકલ ૧૫.

લી. શુભાકાંક્ષી

ગંગાશંકર મંછાશંકર શાસ્ત્રી.

શ્રી ગુરુ ગણવતીષ્ટ કુલદેવતામ્યો નમો નમઃ

શ્રી નીતિ વચનમાળા.

પંચદેવ સ્તુતિ.

શ્રી ગણેશ.

ગજાનનાય મહાસે પ્રત્યુહાતિમિરાચ્છિદે ।

અપારકરુણાપૂરતરંગીતદ્દશો નમઃ ॥

અપાર કંઠજ્વાના સંપૂર્ણ તરંગમય નજરવાળા વિઘ્નરૂપ
અધિકારને છેદનાર તેજસ્વી ગજાનનને પ્રણામ કરું છું.

સરસ્વતી.

સૂક્ષ્માય શુચયે તસ્મે નમોવાકૃતત્વતંત્રે ॥

વિચિત્રો યસ્ય વિન્યાસો વિદધાતિ જગત્પરમ્ ॥

સરસ્વતીના તત્ત્વરૂપ સૂક્ષ્મ વિચિત્ર અને પવિત્ર
તાંતુને પ્રણામ કરું છું કે જે તાંતુની વિચિત્ર ગોઠવણ
ત્રૈલોક્યરૂપી વસ્ત્રને બનાવે છે.

મહાદેવ.

ચંદ્રાનનાર્ધદેહાય ચંદ્રાંશુસિતમૂર્તયે ।

ચંદ્રાર્કાનલનેત્રાય ચંદ્રાર્ધશિરસે નમઃ ॥

અંદ્રમુખી પાર્વતીના પતિ અંદ્રના કિશ્કુધી શ્વેત
અથેલ ભૂતિને ધરનાર અંદ્ર સૂર્ય અને અગ્નિમય પ્રભુ નેત્ર
ધરનાર અને અર્ધ અંદ્ર મસ્તક પર ધારણ કરનાર સદા
શિવને પ્રણામ કરું છું.

સૂર્ય.

પ્રાચીકુંકમતિલકં પૂર્વાચલરોહણૈકમાણિક્યમ્ ।

ત્રિભુવનગૃહૈકદીપં વંદે લોકેકલોચનં દિવ્યમ્ ॥

પૂવ દિશાના કેશરી તિલક પૂર્વાચલ પર ઉગતા
માણિક સ્વરૂપ ત્રણે ભુવનના એક દીવારૂપ અને સર્વ
લોકના એક નેત્ર સ્વરૂપ શ્રી સૂર્યદેવને પ્રણામ કરું છું.

વિષ્ણુ.

શંદિવરદલક્યામર્મિદિરાનંદકંદલમ્ ।

વંદારુજનમંદારં વંદેઽહં યદુનંદનમ્ ॥

શંદિવર કમળપત્ર સમાન ક્યામ સુંદર લક્ષ્મીને આનંદ
આપનાર, અને લક્ષ્મીને કલ્પવૃક્ષ સમાન શ્રી કૃષ્ણ-
અંદ્રને પ્રણામ કરું છું.

સદ્ગિરેવ સદાસીત સદ્ગિઃ કુર્ચીત સંગતિઃ ।

સદ્ગિર્વિનાદં મૈત્રીં ચ નાસદ્ગિઃ કિર્ચિદાચરેત્ ॥૧॥

સત્પુરુષોની સાથે રહેવું, સત્પુરુષોની સંગત કરવી અને
સત્પુરુષોની સાથે વિવાદ તથા મૈત્રિ કરવી પરંતુ નહીં.
પુરુષોની સાથે ઉપર ગણાવેલું કાંઈપણ કરવું નહીં. ૧

પઠત્રે નાસ્તિ મૂર્ચત્તં જપતો નાસ્તિ પાતકમ્ ।

મૌનિનઃ કલહો નાસ્તિ ન ધયં ચાસ્તિ જાગ્રતઃ ॥૨॥

ભણનારને મૂર્ખાપણું નથી, જપ કરનારને પાપ નથી.
જેઓ બોલતા નથી તેમને કલેશ નથી અને ભગનારને
કાંઈપણ બાતનો ભય નથી. ૨

યસ્ય ચાપ્રિયમાન્વિચ્છેતસ્ય કુર્પાત્સદા પ્રિયમ્ ।

વ્યાધમ્ મૃપવધં કર્તું સમ્પન્ન ગાયન્તિ સુસ્વરમ્ ॥૩॥

જેનું આપણે નબળું ઇચ્છિયે તેનું હંમેશાં આરુંજ
ઈચ્છવું, જેમ શિકારીઓ હરણોને મારવા જતાં મુંદર સ્વરે
ગાયનેા ખાય છે તેમ. ૩

નાલસાઃ માપ્નુર્વંત્યર્થાન્ન શઠા ન ચ માયિનઃ ।

ન ચ લોકરવાદ્રીતા ન ચ સમ્ભવ પ્રતીક્ષણઃ ॥૪॥

આળસુઓને, શઠને, લોભી કપટીને, લોક અપવાદથી
બીનારને અને દીર્ઘ સૂત્રીન દ્રવ્ય (પૈસા) મળતો નથી. ૪

મહરિષ્યાન્નિયં વ્રૂયાત મહત્યાપિ પ્રિયોત્તરમ્ ।

આપિ ચાસ્ય શિરશ્ચિત્વા રુદ્યાચ્છોચેત્તયાપિ ચ ॥૫॥

ખીભનો નાશ કરવાને ઇચ્છતા પુરૂષે હૃદયમાં પ્રિય બોલવું, પ્રહાર કરીને પણ પ્રિય બોલવું, અન્યનું મસ્તક છેદીને પણ પ્રિય બોલવું અને રડવું તથા શોક કરવો. ૫

વરં દારિદ્ર્યમન્યાયમભવાદ વિભવાદિહ ।

કૃશતાભિમત્તા દેહે પીનતા ન તુ શોકતા ॥૬॥

આ સંસારમાં અન્યાયથી (સદ્ગાથી) મેળવેલા વેભવો જરૂરતાં દરિદ્રતા ઉત્તમ છે. જેમકે દેહ દુબળો હોય તો તે ઉત્તમ છે પણ તે સોભથી કુલેલો નકામો છે. ૬

ધનમસ્તીતિ વાણિજ્યં કિંચિદસ્તીતિ કર્ષણમ્ ।

સેવા ન કિંચિદસ્તીતિ મિક્ષા નૈવ ચ નૈવ ચ ॥૭॥

પૈસો હોય તો વેપાર કરવો, થોડો પૈસો હોય તો એતી કરવી, કાંઈ ન હોય તો સેવા ચાકરી કરવી પણ બીજા તો માંગવીજ નહીં. ૭

અજાયુદ્ધમ્ ક્ષુધિશ્રાદ્ધં પ્રભાતે મેઘઢંબરમ્ ।

દંપત્યોઃ કલહશ્ચૈવ પરિણામે ન કિંચન ॥૮॥

ખકરાની લડાઈ, રૂષિઓનું શ્રાદ્ધ, પ્રભાતે વરસાદનું હામાડોળ, સ્ત્રી પુરૂષની તકરાર એનું પરિણામ કાંઈ નહિ. ૮

અર્થનાશં મનસ્તાપં મૃદે દુશ્ચરિતાનિ ચ ।

વંચનં ચાપમાનં ચ મતિમાત્ર પ્રકાશયેત્ ॥૧॥

પૈસાનો નાશ, મનનું દુઃખ, ઘરના માણસોના નબળા
આચરણ, પોતાનું છેતરાવું અને અપમાન એ બુદ્ધિમાને
કદિ પ્રકાશ કરવું નહિ. ૯

ન ગણસ્યાગ્રતો ગચ્છેત્ સિદ્ધે કાર્યે સમં ફલમ્ ।

યદિ કાર્યવિપત્તિઃ સ્યાન્ મુખરસ્તત્ર હન્યતે ॥૧૦॥

ઘણા જણ બોલે તેનાથી વિરૂદ્ધ બોલવું નહિ કારણ
કે બોલવા પ્રમાણે થાય તો ઠીકજ છે પરંતુ તેમાં જો
વિપત્તિ આવી પડે તો બોલનારનો નાશ થાય છે. ૧૦

ધનિકઃ શ્રોત્રિયો રાજા નદી વૈદ્યસ્તુ પંચમઃ ।

પંચ યત્ર ન વિદ્યંતે ન તત્ર દિવસં વસેત્ ॥૧૧॥

ધનવાન વિદ્વાન રાજા નદી અને વૈદ્ય એ પાંચ જણ
જ્યાં ન રહેતા હોય ત્યાં એક દિવસ પણ રહેવું નહિ. ૧૧

અનાયકે ન વસ્તવ્યં ન વસેદ્દહુનાયકે ।

સ્ત્રીનાયકે ન વસ્તવ્યં ન વસેદ્દાલનાયકે ॥૧૨॥

જ્યાં નાયક નહિ ત્યાં ન રહેવું. ઘણા નાયકો હોય
ત્યાં પણ રહેવું નહિ. સ્ત્રી નાયક હોય ત્યાં પણ રહેવું
નહિ. બાળક (બુદ્ધિ વગરનો) નાયક હોય ત્યાં પણ
રહેવું નહિ. ૧૨

સર્વથા સંત્યજેદ્વાદં ન કિંચિન્મર્માણિ સ્પૃશેત ।

સર્વાન્પરિત્યજેદર્થાન્ સ્વાધ્યાયસ્ય વિરોધિનઃ ॥૧૩॥

વાદ વિવાદનો હ મેશાં ત્યાગ કરવો, કોઈના મર્મ-
સ્થાનને અડકવું નહિ, અભ્યાસમાં વિધ્ન આવે એવા
સમામ કાર્યનો ત્યાગ કરવો. ૧૩

ન કશ્ચિદપિ જાનાતિ કિં કસ્ય શ્વો ભવિષ્યતિ ।

અતઃ શ્વઃ કર્ણાગ્નિયાનિ કુર્યાદૈવ બુદ્ધિમાન્ ॥૧૪॥

કાલે કોતું શું થશે તે કોઈ પણ જાણતું નથી માટે
કાલે કરવાતું કામ બુદ્ધિમાન માણસે આજેજ કરવું. ૧૪

માત્રા સ્વસ્ત્વા દુહિત્રા વા નૈકશય્યાસનો ભવેત ।

બલવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમાપિ કર્ષતિ ॥૧૫॥

મા, બહેન અને પુત્રી સાથે એક પથારી પર સુવું
નહિ તથા બેસવું નહિ. કારણ કે ઇન્દ્રિયોનો સમુહ એવો
અળવાન છે કે વિદ્વાનોને પણ આકર્ષણ કરે છે. ૧૫

નહીદૃશં સંવનનં ત્રિષુ લોકેષુ વિદ્યતે ।

દયા મૈત્રી ચ ભૂતેષુ દાનં ચ મધુરા ચ વાક્ ॥૧૬॥

હરેક પ્રાણિ પર દયા મિત્રાચારી હાન અને મધુર
વાણિ એના જેવું વશીકરણ ગ્રણ લોકમાં એક પણ
નથી. ૧૬

વિવાદો ધનસંબંધો યાચનં સ્ત્રીષુ સંગતિઃ ।

આદાનમગ્રતઃ સ્થાનં મૈત્રીભંગસ્ય હેતવઃ ॥૧૭૥॥

વિવાહ, પૈસાની લેવડ દેવડ, યાચના, સ્ત્રીની સોબત,
લેણદેણ અને આગળ આગળ બોલવું એ મિત્રતા ભંગ
થવાના કારણો છે. ૧૭

દાર્શતાને કલત્રાણિ ગૃહે મુક્તમશંકિતમ્ ।

કથિતાનિ રહસ્યાનિ સૌહૃદં કિમતઃ પરમ્ ॥૧૮॥

જેની સ્ત્રીઓનું દર્શન થતું હોય, શંકા સિવાય
ઘરમાં ભોજન થતું હોય, અને એકાંતની વાતો કહેવાતી
હોય તો એનાથી ખીજી મિત્રતા કેવી ? ૧૮

ઋણશેષશ્ચાગ્નિશેષઃ શત્રુશેષસ્તયૈવ ચ ।

પુનઃ પુનઃ પ્રવર્તતે તસ્માચ્છેષં ન રક્ષયેત્ ॥૧૯॥

કરજની બાકી, અગ્નિનું શેષ, અને શત્રુનો શેષ રાખવો
નહિ કારણકે શેષ રાખવાથી તેઓ વારંવાર ઉત્પન્ન
થાય છે. ૧૯

નદીનાં નલિનાં ચૈવ ગૃંમિણાં શસ્ત્રપાણિનામ્ ।

વિશ્વાસો નૈવ કર્તવ્યઃ સ્ત્રીષુ રાજકુલેષુ ચ ॥૨૦॥

નદીનો, નખવાળા વાઘ વગેરે પશુઓનો, શીંગડાવાળા
પ્રાણીઓનો, હથિઆરવાળાનો, સ્ત્રીઓનો અને રાજકુળનો
કદી પણ વિશ્વાસ કરવો નહિ. ૨૦

ચિંતા જરા મનુષ્યાણામનધ્વા વાજિનાં જરા ।

અસંભોગો જરા સ્ત્રીણાં વસ્ત્રાણામાતપો જરા ॥૨૧॥

ચિંતાથી માણસો ધરડા થાય છે. નહિ ચાલવાથી ઘોડાઓ ધરડા થાય છે. સંભોગ વગર સ્ત્રી ધરડી થાય છે. અને તાપથી લુગડાં બુનાં થાય છે. ૨૧

પ્રિયવાક્યપ્રદાનેન સર્વે તુષ્યાંતિ જંતવઃ ।

તસ્માત્તદેવ વક્તવ્યં વચને કા દરિદ્રતા ॥૨૨॥

સારા બોલ બોલવાથી દરેક માણસો પ્રસન્ન થાય છે. માટે હંમેશાં સાફજ બોલવું. સારાં વચનને માટે દરિદ્રતા શા માટે રાખવી. ૨૨

પંચભિઃ સહ ગંતવ્યં સ્થાતવ્યં પંચભિઃ સહ ।

પંચભિઃ સહ વક્તવ્યં ન દુઃખં પંચભિઃ સહ ॥૨૩॥

પાંચની સાથે જવું, પાંચની સાથે રહેવું, પાંચની સાથે બોલવું કારણ કે આ પ્રમાણે વર્તવાથી કદી દુઃખ પડતું નથી. ૨૩

વિદ્યાભ્યાસો વિચારશ્ચ સમયસ્યૈવ શોભતે ।

વિવાહશ્ચ વિવાદશ્ચ સમયસ્યૈવ શોભતે ॥૨૪॥

વિદ્યાભ્યાસ અને વિચાર, વિવાહ અને વિવાદ વખતે પ્રમાણેજ સારા લાગે છે. ૨૪

લક્ષ્મીર્વસાતિ જિહ્વાગ્રે જિહ્વાગ્રે મિત્રબાંધવાઃ ।

જિહ્વાગ્રે વંધનં પ્રાપ્તં જિહ્વાગ્રે મરણં ધ્રુવમ્ ॥૨૫॥

જીભને ટેરવે લક્ષ્મી રહે છે. મિત્ર બાંધવો પણ ત્યાંજ છે, જીભને ટેરવે બંધન છે અને મરણ પણ જીભને ટેરવે છે. ૨૫

યસ્મિન્દેશે ન સંમાનો ન પ્રીતિર્ન ચ બાંધવાઃ ।

ન ચ વિદ્યાગમઃ કશ્ચિન્ન તત્ર દિવસં વસેત્ ॥૨૬॥

જે દેશમાં માન નથી, પ્રીતિ નથી, બાંધવો નથી, ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ નથી ત્યાં એક પણ દિવસ રહેવું નહીં. ૨૬

વહેદમિત્રં સ્કંધેન યાવત્કાલવિપર્યયઃ ।

અથેવમાગતે કાલે મિત્રાત્વટમિવાશ્મનિ ॥૨૭॥

જ્યારે પોતાનો નબળો વખત હોય તો શત્રુને પણ બાંધ પર બેસાડીને ફેરવવો અને વખત આવ્યે ઠાંકરા જેમ ઘડાને ફાડે છે તેમ દાવ વાળવો. ૨૭

લુબ્ધમર્થેન મૃહ્લીયાત્કુદ્ધમંજાલિકર્મણા ।

મૂર્ખં છંદાનુવૃત્યા ચ તત્વાર્થેન ચ પાંડિતમ્ ॥૨૮॥

લોભીયાને પૈસાથી વશ કરવો; ક્રોધીને નમસ્કારથી વશ કરવો, મૂર્ખને હાજી હા કહીને વશ કરવો. અને પાંડીતને તત્વાર્થ બતાવીને વશ કરવો. ૨૮

દૂરસ્થં જલમધ્યસ્થં ધાવંતં ધનગર્વિતમ્ ।

ક્રોધવંતં મદોન્મત્તં નમસ્કારેઽપિ વર્જયેત્ ॥૨૯॥

બુદ્ધાઈ રાખનાર, જળમાં રહેનાર, દોઝદોઝી કરનાર,
પૈસાનો ગર્વ રાખનાર, ક્રોધી અને મદોમત્ત એટલાને
નમસ્કાર પણ કરવાં નહિ. ૨૯

દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે ન ભૂતૌ ન ભવિષ્યતઃ ।

માર્થિતં યશ્ચ કુરુતે યશ્ચ નાર્થયતે પરમ્ ॥૩૦॥

ખીજાના પૈસાની ઈચ્છા નહિ કરનારા અને કહેલું
કામ કરનારા એવા જો પુરુષો આ દુનિયામાં થયા નથી
અને થશે પણ નહિ. ૩૦

દુષ્ટા માર્યા શઠં મિત્રં મૃત્યશ્ચોચ્છરદાયકઃ ।

સસર્પે ચ મૃદે વાસો મૃત્યુરેવ ન સંશયઃ ॥૩૧॥

દુષ્ટ સ્ત્રી, હુચ્ચો મિત્ર, સામો જવાળ દેનાર ચાકર
અને સર્પવાળા ઘરમાં વાસ હોય તો ત્યાં મૃત્યુજ છે
એમ જાણવું. ૩૧

જીવન્તોઽપિ મૃતાઃ પંચ વ્યાસેન પારિકીર્તિતાઃ ।

દગ્ધો વ્યાધિતો મૂર્ખઃ પ્રવાસી નિત્યસેવકઃ ॥૩૨॥

દરિદ્ર, રોગી, મૂર્ખ, પ્રવાસી અને નિત્ય સેવક એ
ચારે જણા જીવતાં છતાં મુએલા જાણવા. ૩૨

જલે તૈલં સ્વલે ગુહ્યં પાત્રે દાનં મનાગપિ ।

પાત્રે શાસ્ત્રં સ્વયં યાતિ વિસ્તારં વસ્તુ સક્તિઃ ॥૩૩॥

પાણીમાં તેલ, દુધ પાસે છુપી વાત, બોટું પણ સુપાત્રને
દાન અને વિદ્યાન આગળ શાસ્ત્રની કથા પોતાની મેળેજ
વિસ્તાર પામે છે. ૩૩

ઉગ્રોગઃ કલહઃ કંઠૂર્ણતં મઘં પરાસ્ત્રિયઃ ।

આહારો મૈથુનં નિદ્રા સેવનાત્તુ વિવર્ધતે ॥૩૪॥

ઉગ્રોગ, કલેશ, ખંજવાળ, જુગાર, મદિરા, પરત્તી,
આહાર, મૈથુન અને ઉંઘ એટલા વાનાં સેવન કરવાથી
હંમેશાં વધે છે. ૩૪

ઉદારસ્ય તૃણં વિત્તં શૂરસ્ય મારણં તૃણમ્ ।

વિરક્તસ્ય તૃણં માર્યા નિઃસ્પૃહસ્ય તૃણં જગત્ ॥૩૫॥

ઉદાર પુરૂષને પૈસા તૃણ સમાન છે. શૂરાને મરવું
તૃણ સમાન છે. વિરક્તને સ્ત્રી તરણા સમાન છે અને
નિઃસ્પૃહને જગત્ તરણા સમાન છે. ૩૫

કો ન યાતિ વશં લોકે મુખે પિંડેન પૂરિતઃ ।

મૃદંગો મુખલેપેન કરોતિ મધુરધ્વનિમ્ ॥૩૬॥

મુખમાં ખાવાનું આપવાથી કોણ વશ થતો નથી ?
જેમકે પખાવજ (મૃદંગ)ના મુખે લોટનો લેપ કરવાથી
તે પણ મધુર નાક કરે છે. ૩૬

શત્રુવાક્યામૃતં શ્રુત્વા તેન સૌહાર્દમાર્જવમ્ ।

ન હિ ધીરેણ કર્તવ્યમાત્મનઃ શુભમિચ્છતા ॥૩૭॥

શત્રુના અમૃત જેવા વાક્યો સાંભળીને આત્માનું હિત ઇચ્છનારા વીર પુરૂષોએ તેની સાથે મિત્રતા કે આજ્ઞા વ કદી કરવાં નહીં. ૩૭

શૂરાશ્ચ કૃતવિદ્યાશ્ચ રૂપવ્યશ્ચ યેષિતઃ ।

યત્ર યત્ર ગમિષ્યંતિ તત્ર તત્ર કૃતાદરાઃ ॥૩૮॥

શૂરાઓ, વિદ્વાનો અને રૂપાળી બાળાઓ જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં તેમને આદરસત્કાર મળે છે. ૩૮

કચિદ્રુષ્ટઃ કચિત્તુળો રુદ્રસ્તુષ્ટઃ ક્ષણેક્ષણે ।

અવ્યવસ્થિત ચિત્તસ્ય પ્રસાદોપિ ભયંકરઃ ॥૩૯॥

કોઈવાર ક્રોધી, કોઈવાર સંતોષી એવા ક્ષણે ક્ષણે રૂદ્ર તુષ્ટ થનારા અવ્યવસ્થિત ચિત્તવાળાની મૈત્રી તથા કૃપા ઘણી ભયંકર છે. ૩૯

ઉપાધ્યાયશ્ચ વૈદ્યશ્ચ ઋતુકાલે વરસ્થિયઃ ।

સૂતિકા દૂતિકા નૌકા કાર્યાતિ તે ચ શણ્પત્ ॥૪૦॥

ઉપાધ્યાય, વૈદ, ઋતુકાલે સુંદર સ્ત્રીઓ, દાયણુ, દાસી અને નૌકા એઓ કામ થયા બાદ નકામાં છે. ૪૦

વિશાસ્તાંતા ગતા મેઘાઃ પ્રસૂતાંતં ચ યૌવનમ્ ।

પ્રણામાંતઃ સતાં કોપો યાચનાંતં હિ ગૌરવમ્ ॥૪૧॥

વિશાખા નક્ષત્રના અંત સુધી વરસાદ વરસે છે. એક-
વાર પ્રસવ થયો કે સ્ત્રીઓની યુવાની જતી રહે છે. પ્રજામ
નથી કયો ત્યાં સુધીજ સંત પુરુષને કોપ છે-અને યાચના
નથી કરી ત્યાં સુધીજ મોટાઈ છે. ૪૧

સદયં હૃદયં यस્ય ભાષિતં સત્યભૂષિતમ્ ।

કાયઃ પરહિતો यस્ય કલિસ્તસ્ય કરોતિ કિમ્ ॥૪૨॥

જેનું હૃદય હયાળુ છે, જ્યો સાચું બોલે છે, જેનું
શરીર પારકાઓના કલ્યાણને માટેજ છે તેને કલિ કાંઈ
કરી શકતો નથી, પરંતુ ત્યાં તો સત્યગુજ સમજવો. ૪૨

સત્યાનુસારિણી લક્ષ્મીઃ કીર્તિસ્ત્યાગાનુસારિણી ।

અભ્યાસસારિણી વિદ્યા બુદ્ધિઃ કર્માનુસારિણી ॥૪૩॥

સત્યથી લક્ષ્મી મળે છે, દાનથી કીર્તિ મળે છે,
અભ્યાસથી વિદ્યા આવડે છે અને કર્મ પ્રમાણે બુદ્ધિ
થાય છે. ૪૩

આયુર્વિત્તં ગૃહચ્છિદ્રં મંત્રમૈથુનમૌષધમ્ ।

દાનં માનાપમાનો ચ નવ ગૌપ્યાનિ કારયેત્ ॥૪૪॥

આયુષ્ય, ધન, ઘરનું છિદ્ર, મંત્ર, મૈથુન, ઔષધ,
દાન, માન અને અપમાન આ નવ વસ્તુ ગુપ્તજ રાખવી. ૪૪

દ્યૂતં પુસ્તકવાચે ચ નાટકેષુ ચ સાક્ષિતા ।

સ્ત્રિયસ્તદ્રા ચ નિદ્રા ચ વિદ્યા વિગ્નકરાણિ ષટ્ ॥૪૫॥

સોશઠાબાણ, ગીત યાદ, નાટકમાં આસક્તિ, સ્ત્રી
આજ્ઞા, અને ઉંઘ આ છ વસ્તુ વિદ્યામાં વિદ્યા કર-
નારી છે. ૪૫

આતિથિર્વાલકઃ પત્ની જનની જનકસ્તથા ।

પંચમે કૃદ્દિનઃ ષોષ્યા ક્ષત્રે ચ સ્વશક્તિઃ ॥૪૬॥

અતિથિ, બાળક, સ્ત્રી, માતા-અને પિતા એ પાંચનું
પોષણ મૃદુસ્થાએ અવશ્ય કરવું અને બીજાઓને પોતાની
શક્તિ પ્રમાણે પોષણ કરવું ૪૬

યદીચ્છતિ વશીકર્તુ જગદેકેન કર્મણા ।

પરાપવાદસસ્યેભ્યો ગાં ચરંતીં નિવારય ॥૪૭॥

ફક્ત એકજ કર્મથી જગતને વશ કરવાની ઇચ્છા
હોય તો પારકા અપવાદરૂપ ઘાસને ચરતી ગાયને (બીજા-
અર્થમાં વાણીને) અટકાવો અર્થાત્ પારકી નીંદા ન
કરવાથી આંખું જગત વશ થાય છે. ૪૭

एकस्तपो द्विरध्यायी त्रिभिर्गीतं चतुः पथम् ।

सप्त पंच कृषीणां च संग्रामो बहुभिर्जनैः ॥૪૮॥

તપમાં એક જણ, જણવામાં બે જણ, યજ્ઞમાં ત્રણ
જણ, રસ્તે ત્રાણવામાં ચાર જણ, જેનીમાં ૫-૭ જણ અને
યુદ્ધમાં ઘણા માણસો જોઈએ. ૪૮

લેખિની પુસ્તકં રામા પરહસ્તે ગતા ગતા ।

કદાચિત્ પુનઃસાયાતા ંષ્ટા મુષ્ટા ચ સ્ત્રીઢિતા ॥૪૨॥

હલમ, પુસ્તક અને સ્ત્રી પારકા હાથમાં હતી સોંપાય નહીં, કારણ તેથી બગાડ થવાનો સંભવ છે. ૪૮

इच्छेद्यैत्विपुलां मैत्रां त्राणि तत्र न कारयेत् ।

વાગ્વાદમર્થસંબંધં તત્પત્રી પરિમાષર્ણ ॥૫૦॥

ગાઠ મિત્રતાની ઇચ્છાવાળાઓએ ત્રણ વસ્તુ ન કરવી— સામ સામું બોલવું, પૈસાનો સંબંધ અને મિત્રોની સ્ત્રીઓ સાથે બહુ બોલવું. ૫૦

शंभुः श्वेतार्कपुष्पेण चंद्रमा वस्त्रतंजुना ।

અચ્યુતઃ સ્વૈતિમર્ત્રેણ સાધવઃ કરસંમુદૈઃ ॥૫૧॥

સફેદ આંકડાના ફુલથી મહાદેવજી પ્રસન્ન થાય છે. વસ્ત્રના તાંતણાથી ચંદ્રમા પ્રસન્ન થાય છે. સ્મરણથી શ્રી વિષ્ણુ પ્રસન્ન થાય છે અને સત્પુરુષો નમસ્કારથી પ્રસન્ન થાય છે. ૫૧

दीपो भक्षयते ध्वातं कज्जलं च प्रसूयते ।

યદન્નં મક્ષયોક્ષિત્યં જાયતે તાદૃશી મજા ॥૫૨॥

દીવો અંધકારનું લક્ષણ કરે છે અને કાજળનો પ્રસવ કરે છે, માટે જેવું અન્ન આઈએ તેવીજ મજા પેદા થાય છે. ૫૨

મૌનં કાલવિલંબથ પ્રયાણં ભુમિદર્શનં ।

અકુટ્યન્યમુલ્લી વાર્તા નકારઃ પદ્ધિઃ સ્મૃતઃ ॥૫૩॥

આપણે કોઈ વસ્તુ માંગવા જઈએ અને તેને આપવી ન હોય તો તે આ પ્રમાણે વર્તે છે—ખોલે નહીં. “વખત છે” એમ કહે. આપણને જોઈને બહાર ચાલ્યો જાય, પૃથ્વી તરફ જોયા કરે. બકુટી ચડાવી દે અથવા ખીજી વાતો કરે. આ લક્ષણો ના પાડવાના છે: ૫૩

ઉત્તમં પ્રણિપાતેન શૂરં મેદેન યોજયેત્ ।

નીચમલ્પપ્રદાનેન ઇદં ધર્મેણ યોજયેત્ ॥૫૪॥

સારા માણસ પાસે કામ કરાવવું હોય તો નમ્રતા વાપરવી. શૂરવીરને લેદથી, નીચને થોડું ઘણું આપીને અને ઇદ મિત્રાને ધર્મથી પ્રસન્ન રાખવા. ૫૪

લોકેષુ નિર્ધનો દુઃર્લાઃ ક્ષુણ્ણસ્તસ્તતોઽધિકમ્ ।

તામ્ભ્યાં રોગયુતો દુઃર્લાઃ તેમ્ભ્યો દુઃર્લાઃ કુમાર્યકઃ ॥૫૫॥

આ લોકમાં નિર્ધન માણસ દુઃખી છે, તેનાથી દેવા-દાર વધારે દુઃખી છે તેનાથી જે રોગી છે તે વધારે દુઃખી છે, તેનાથી વળી જેને દુષ્ટ સ્ત્રી છે તે અતીશય દુઃખી છે. ૫૫

વચસ્ત્રૈવ વક્તવ્યં યત્રોક્તં સફલં ભવેત્ ।

સ્થાયી ભવતિ ચાત્યંતં રંગઃ શ્રુકપટે યથા ॥૫૬॥

જેમ સફેદ કપડાં પર રંગ ચોંટી જાય છે તેમજ
એવે ઠંકાણે બોલવું કે જ્યાં બોલેલું સફળ થાય. ૫૬

વિદ્યાયા સહ મર્તવ્યં કુશિષ્યાય ન દાપયેત્ ।

તથાપિ દીયતે વિદ્યા પશ્ચાત્સંજાયતે રિપુઃ ॥૫૭॥

વિદ્યાની સાથે મરવું પણ વિદ્યા નીચ શિષ્યને આપવી
નહિ કારણ કે જો નીચને વિદ્યા દાન કર્યું હોય તો તે
પાછળથી શત્રુ થાય છે. ૫૭

મત્સ્યે ગુરવઃ સ્તુત્યા પરાક્ષે મિત્રવાંધવાઃ ।

કર્માતે દાસમૃત્યાશ્ચ પુત્રા નૈવ તથા સ્ત્રિયઃ ॥૫૮॥

ગુરુઓની પ્રત્યક્ષ સ્તુતિ કરવી. મિત્ર અને ભાઈઓની
પાછળ સ્તુતિ કરવી. કાર્ય સમાપ્ત થઈ રહ્યા પછી ચાક-
રોની સ્તુતિ કરવી પરંતુ સંતાન તથા સ્ત્રીઓની તો સ્તુતિ
કરવીજ નહિ. ૫૮

ધનધાન્યપયોગેષુ વિદ્યાસંગ્રહણેષુ ચ ।

આહારે વ્યવહારે ચ ત્યક્તલજ્ઞાઃ શુભી ભવેત્ ॥૫૯॥

ધનધાન્ય ભોગવવામાં, વિદ્યા એકઠી કરવામાં, આહાર
અને વ્યવહારમાં લાગુ ત્યાગનાર શુભી છે. ૫૯

વિના કાર્યેણ યે મૃઢા ગચ્છંતિ પરમંદિરમ્ ।

અવશ્યં લઘુતાં યાંતિ કૃષ્ણપદે સ્થિત સુશી ॥૬૦॥

કાર્ય વગર જે મૂઠ પુરૂષો પારકા ઘરમાં જાય છે તે
કૃષ્ણપક્ષના ચંદ્રની પેઠે અવશ્ય હવેલાધને પામે છે. ૬૦

વાણી રસવતી यस્ય માર્યા પુત્રવતી સર્તા ।

લક્ષ્મીદાનવતી यस્ય સફલં તસ્ય જીવિતમ્ ॥૬૧॥

જેની વાણી રસમય છે. જેને પુત્રવાણી સતી આ છે,
જેની લક્ષ્મી દાનવાણી છે તેનું જીવિત સફળ છે. ૬૧

આલસ્યોપહતા વિદ્યા પરહસ્તાતાઃ સ્ત્રિયઃ ।

અલ્પર્વાજ હતં ક્ષેત્રં હતં સૈન્યમનાયકમ્ ॥૬૨॥

આળસથી વિદ્યા નાશ પામે છે; પરાઈ તાબેદારીમાં
રહેલી સ્ત્રી બગડે છે, થોડા બીજવાળું ખેતર નાશ પામે
છે અને ઊપરી વિનાનું સૈન્ય નાશ પામે છે. ૬૨

નારુદ્ધોદ્વિપમં વૃક્ષં જર્ણાં નાથં ન ચારુદેત્ ।

કૂપે નાલોકયેત્ તોયં ન વાત્માનં ચિન્તાશયેત્ ॥૬૩॥

વિષમ વૃક્ષપર ચડવું નહિ જુની નાવમાં બેસવું નહિ,
કુવામાં ડોકાવીને પાણી ભેવું નહિ, અને કંટાળીને કદી
આગાધાત કરવો નહિ. ૬૩

મહાન્દીપતરણં મહાપુરુષવિગ્રહમ્ ।

મહાજનવિરોધ ચ દુઃતઃ પરિવર્જયેત્ ॥૬૪॥

મોટી નદીમાં તરવું, મોટા સાથે લડાઈ, ઘણા માણસો
સાથે વિશેષ એટલી વાતનો દૂરથી જ ત્યાગ કરવો. ૬૪

સંકટ ન ચ ગંતવ્યં વિષમે ન કદાચન ।

મહાપથે ન ગંતવ્યં ગંતવ્યં ચાત્મનઃ પથમ્ ॥૬૬॥

વિષમ ઉપાધિમાં પડવું નહિ, મહામાર્ગ બાણીને અબાણે
રસ્તે કદી જવું નહિ. પોતાને બાણીતે રસ્તે જવું. ૬૫

યસ્ય ન જ્ઞાયતં કૂલં શીલં વિદ્યા નરસ્ય ચ ।

કસ્તેન સહ વિશ્વાસં પુમાન્કુર્યાદ્વિચક્ષણઃ ॥૬૬॥

જે માણસનું કુળ વિદ્યા અને સ્વભાવ ન જણાય તે
માણસનો વિશ્વાસ કયો ડહાપણવાળો માણસ રાખે ? ૬૬

નાપૃષ્ઠઃ કસ્યચિદ્બ્રૂયાન્ન ચાન્યાયેન પૃચ્છતઃ ।

જાનન્નાપિ હિ મેધાવી જડવલ્લોક આચરેત ॥૬૭॥

કાંઈપણ પૂછ્યા શિવાય કોઈ સાથે કાંઈપણ બોલવું
નહિ અને પુછેલી વાત અરેખરી હોય તે કહેવી. બુદ્ધિ-
માન માણસો ઢોઢોનાં બધાં આચરણો બાણે છે છતાં જડની
પેઠે વર્તે છે. ૬૭

ન સ્થાતવ્યં ન ગંતવ્યં સ્થળમપ્યયમૈઃ સહ ।

પયોપિ શૌંઢકીહસ્તે મદિરાં મન્યતે જનઃ ॥૬૮॥

નીચ માણસની સાથે ક્ષણ પણ ઉભા રહેવું નહિ તેમ

જવું પણ નહિ. જેમકે મદિરા વેચનારના હાથમાં દૂધ
છે છતાં તેને લોક મદિરા માને છે. ૬૮

વસ્ત્રં ગાં ચ વહુક્ષીરાં જલપાત્રમુપાનહૌ ।

ઔષધં વીજમાહારં સંક્રીણીત યથાપ્નુયાત ॥૬૯॥

વસ્ત્ર, બહુ દુધવાળી ગાય, જળપાત્ર બેઠા, ઓસડ, બીજ
અને આહાર એટલી વસ્તુને જેમ મળે તેમ ખરીદવી. ૬૯

ચિરેણ મિત્રં સંધીયાત ચિરેણ ન કૃતં ત્યજેત્ ।

ચિરેણ વિહિતં મિત્રં ચિરં વારણમર્હતિ ॥૭૦॥

ઘણા લાંબા વખત સુધી મિત્ર સાથે સંધિ રાખવી.
ઘણા વખતનું ઠરેલું કામ છોડવું નહિ, લાંબા વખતનો
મિત્ર કોઈવાર સંકટથી આપણને બચાવે છે. ૭૦

તૃપ્ત્યર્થં ભોજનં યેષાં સંતાનાર્થં ચ મૈથુનમ્ ।

વાઙ્ સત્યવચનાર્થાય દુર્ગાળ્યતિતરંતિ યે ॥૭૧॥

તૃપ્તિ માટે ભોજન કરનાર, પ્રબળને માટે મૈથુન કરનાર,
સત્યતાને માટે બોલનાર મોટાં મોટાં દુઃખોને તરે છે. ૭૧

કન્યા નિષ્કાષિતા શ્રેષ્ઠા વધૂઃ શ્રેષ્ઠા પ્રવેશિતા ।

અન્નં સંકલિતં શ્રેષ્ઠં ધર્મઃ શ્રેષ્ઠો દિને દિને ॥૭૨॥

પોતાની દીકરી સારુરે સારી. પોતાની વહુને ઘરમાં

રાખવી સારી, અન્નસંગ્રહ સારો અને દિવસે દિવસે
ધર્મ સારો. ૭૨

बहुभिर्न विरोधव्यं दुर्जनैः स्वजनैरपि ।

स्फुरंतमपि नागेंद्रं भक्षयति पिपीलिकाः ॥૭૩॥

ઘણા દુર્જનો તથા સ્વજનો સાથે કદી તકરાર
કરવી નહિ. આવો જળરો નાગ ઘણી કીડીઓથી નાશ
પામે છે. ૭૩

अचला कमला कस्य कस्य मित्रं महीपतिः

शरीरं च स्थिरं कस्य कस्य वश्या वरांगना ॥૭૪॥

કોની લક્ષ્મી અચળ છે ? રાજા કોનો મિત્ર છે ? શરીર
કોનું સ્થિર છે ? અને વેશ્યા કોને વશ છે ? ૭૪

गर्दभः पटहो दासी ग्रामण्यः पशवः स्त्रियः ।

दंडेनाक्राम्य भुंजीयान्न ते संमानभाजनम् ॥૭૫॥

ગધેડો, ઢોલક, દાસી, ગામડાના પશુઓ અને સ્ત્રીઓ
એટલાને લાકડીવડે ત્રાસમાં રાખીને લોજન કરાવવું પણ
માન આપવું નહિ. ૭૫

उपकाराच्च लोकानां निमित्तान् मृगपक्षिणाम् ।

भयाल्लोभाच्च मूर्खाणां मैत्री स्यादर्शनात्सताम् ॥૭૬॥

ઉપકારથી અરસપરસ મિત્રતા થાય છે. મૃગ પક્ષી-

ઓની મિત્રતા કાંઈક નિમિત્તથી થાય છે. ભય તથા લોભથી મૂર્ખાઓની મિત્રતા થાય છે અને દર્શન માત્રથી સજ્જનોની મિત્રતા થાય છે. ૭૬

ગુરોઃ સુતાં મિત્રભાર્યાં સ્વામિસેવકગૌહિનામ્ ।

યો ગચ્છતિ પુમાંલોકે તમાર્હુર્બહ્વઘાતિનમ્ ॥૭૭॥

જે માણસ ગુરૂપત્ની તથા પુત્રીની સાથે, મિત્રની સ્ત્રીની સાથે, શેઠની સ્ત્રી, ગાકરની સ્ત્રી સાથે ગમન કરે તે બ્રહ્મહત્યારો ગણાય છે. પાપી છે. ૭૭

યઃ સ્તોકેનાપિ સંતોષં કુરંતે મંદર્ધર્જનઃ ।

તસ્ય ભાગ્યવિહીનસ્ય દત્તા શ્રીરાપિ માર્જયતે ॥૭૮॥

જે મૂર્ખ માણસ થોડા ધનવડે પણ સંતોષ માને છે અને નિર્લક્ષ્મી થઈને બેસી રહે તો તેવા ભાગ્યહીન પુરૂષની આસ લક્ષ્મી પણ નાશ પામે છે. ૭૮

અકૃત્યં મન્યતે કૃત્યમગમ્યં મન્યતે સુગમ્ ।

અમલ્યં મન્યતે મલ્યં સ્ત્રીવાક્યપ્રેરિતો નરઃ ॥૭૯॥

જે માણસ સ્ત્રીના કહ્યા સુજળ ચાલે છે તે ન કરવા જેવા કામને કૃત્ય માને છે, ન ખાવા જેવા પદાર્થને લલ્ય માને છે, અગમ્ય વસ્તુને સુગમ માને છે. ૭૯

નદીનાં ચ કુટાનાં ચ મુર્નાનાં ચ મહાત્મનામ ।

પરીક્ષા ન પ્રકર્તવ્યા સ્ત્રીणां दुश्चरितस्य च ॥૮૦॥

નદીઓ, વંશ, મુનિઓ, મહાત્માઓ અને સ્ત્રીના દુષ્ટ
આચરણો વગેરેની પરીક્ષા કદાપી કરવી નહિ. ૮૦

जनिता चोपनेता च यश्च विद्यां प्रयच्छति ।

अन्नदाना भयत्राता पंचैते पितरः स्मृताः ॥૮૧॥

જન્મ આપનાર, જનોઈ આપનાર, વિદ્યા આપનાર,
અન્ન આપનાર, ભયથી બચાવનાર એ પાંચેને પિતા
ભાણુવા. ૮૧

यः पृष्ट्वा कुरुते कार्यं प्रष्टव्यान्स्वान्हितान्गुरुन् ।

न तस्य जायते विघ्नः कस्मिंश्चिदपि कर्मणि ॥૮૨॥

હરેક જાતની સલાહ લેવા યોગ્ય પોતાનું હિત કરનાર
શુરૂને પુછી જે માણસ કામ કરે છે, તેને કોઈ પણ
કામમાં વિઘ્ન આવે નહિ. ૮૨

भये वा यादे वा हर्षे संप्राप्ते यो विमर्शयेत् ।

कृत्यं न कुरुते वगान् न स संतापमाप्नुयात् ॥૮૩॥

જે માણસ ભય વખતે અથવા હર્ષ વખતે વિચાર કરીને
આલે અને કરવા જેવુંજ કામ કરે, ઉતાવળ ન કરે તેને
કોઈપણ જાતનો સંતાપ થતો નથી ૮૩

ન યસ્ય ચેષ્ટિતં વિદ્યાન્ન કુલં ન પરાક્રમમ્ ।

ન તસ્ય વિશ્વસેત્ પ્રાજ્ઞો યદીચ્છેચ્છ્રેયમત્મનઃ ॥૮૪॥

જેની ચેષ્ટા ન જણાય, કુલ ન જણાય, પરાક્રમ ન જણાય તેવાનો આત્મકલ્યાણ ઇચ્છનારે કદીપણ વિશ્વાસ કરવો નહિ ૮૪

વિદ્યા મિત્રં પ્રવાસેષુ માર્યા મિત્રં ગૃહેષુ ચ ।

વ્યાધિતસ્યૌષધં મિત્રં ધર્મો મિત્રં મૃતસ્ય ચ ॥૮૫॥

પ્રવાસમાં વિદ્યા મિત્ર સમાન છે, ઘરમાં સ્ત્રી મિત્ર છે, વ્યાધિવાળાનો મિત્ર ઔષધ છે, મરનારનો મિત્ર ધર્મ છે. ૮૫

સુભાષિતરસાસ્વાદઃ પ્રૌઢસ્ત્રીસંગમસ્તથા ।

સેવા વિવેકિનો રાજ્ઞો દુઃખનિર્મૂલનં ત્રયમ્ ॥૮૬॥

સુભાષિત રસનો સ્વાદ, પ્રૌઢ સ્ત્રીનો સમાગમ, વિવેકી રાજાની સેવા એ ત્રણે દુઃખને નાશ કરનારા છે. ૮૬

ઈર્ષ્યા ઘૃણી ત્વસંતુષ્ટઃ ક્રોધનો નિત્યશંકિતઃ ।

પરમાગ્યોપર્જાવી ચ પટેતે દુઃખમાગિનઃ ॥૮૭॥

અહેખો, ઠગાણુ, અસંતોષી, ક્રોધી, હિંમેશાં શંકાવાળો અને પારકા ભાગ્યથી જીવનારો એ છ દુઃખી બાણવા ૮૭

નવં વસ્ત્રં નવં છત્રં નવ્યા સ્ત્રી નૂતનં ગૃહમ્ ।

સર્વત્ર નૂતનં શસ્ત્રં સેવકાન્ને પુરાતને ॥૮૮॥

નવું વસ્ત્ર સાફ, નવું છત્ર સાફ, નવી સ્ત્રી સારી, નવું
ઘર સાફ દરેક વસ્તુ નવી સારી પરંતુ ચાકર અને અંગતો
જુનાજ સારા છે. ૮૮

वृद्धस्य वचनं ग्राह्यमापत्काले ह्युपस्थिते ।

सर्वत्रैवं विचारेण नाहारे न च मैथुने ॥૮૯॥

હુઃખના સમયમાં વૃદ્ધનું વચન માનવું અને હંમેશાંજ
વૃદ્ધના વિચાર પ્રમાણે ચાલવું, પણ આહાર અને મૈથુનની
બાબતમાં તેમનું માનવું નહિ ૮૯

अपमानं पुरस्कृत्य मानं कृत्वा च पृष्ठतः ।

स्वकार्यमुद्धरेत्प्रज्ञः कार्यध्वंसो हि मूर्खता ॥૯૦॥

અપમાનને આગળ કરી માનને પાછળ રાખીને સમજી
પુરૂષોએ પોતાનું કાર્ય કરી લેવું, પણ કામનો નાશ કરવો
એ મૂર્ખતા છે. ૯૦

राजा वेश्या यमो बद्धिः प्राघृणो बालयाचकौ ।

परदुःखं न जानाति ह्यष्टमो ग्रामकंटकः ॥૯૧॥

રાજા, વેશ્યા, અગ્નિ, પરોણો, બાળક, ચાચક અને
આઠમે ગામના કાંટાની પેઠે હુબહેનારો, એઓ પારકું હુઃખ
જાણતા નથી. ૯૧

उत्तमं स्वार्जितं भुक्तं मध्यमं पितुरर्जितम् ।

कनिष्ठं भ्रातृवित्तं च स्त्रीवित्तमधमाधमम् ॥૯૨॥

પોતે પેદા કરેલા ધનનો પોતે ઉપલોગ કરવો એ શ્રેષ્ઠ છે, પિતાએ પેદા કરેલું મધ્યમ છે, ભાઈએ પેદા કરેલું ધન કનિષ્ઠ છે અને સ્ત્રીએ મેળવેલાનો ઉપલોગ અધમમાં અધમ છે. ૯૨

અલસસ્ય કુતો વિદ્યા અવિદ્યસ્ય કુતો ધનમ્ ।

અધનસ્ય કુતો મિત્રમમિત્રસ્ય કુતઃ સુખમ્ ॥૧૩॥

આળસુને વિદ્યા ક્યાંથી મળે ! વિદ્યા વગરનાને ધન ક્યાંથી મળે ! નિર્ધનનો મિત્ર કોણ હોય ! અને મિત્ર વગરનાને સુખ ક્યાંથી મળે ! અર્થાત્ કાંઈપણ મળે નહીં. ૯૩

અનર્ધ્યમાપિ માણિક્યં હેમાશ્રયમપેક્ષતે ।

અનાશ્રયા ન શોભંતે પંડિતા વનિતા લતા ॥૧૪॥

અમૂલ્ય માણેક પણ સોનાના આશ્રયની અપેક્ષા રાખે છે, તેમજ પંડિતો, સ્ત્રીઓ અને વેલીઓ આશ્રય વિના કદી પણ શોભતા નથી. ૯૪

ન વિશ્વેસદમિત્રસ્ય મિત્રસ્યાપિ ન વિશ્વસેત્ ।

કદાચિત્કુપિતં મિત્રં ગુહ્યં સર્વં પ્રકાશયેત્ ॥૧૫॥

શત્રુનો કે મિત્રનો કદીપણ વિશ્વાસ કરવો નહિ કારણ કે મિત્ર જો કદાચ કોપાયમાન થાય તો છાનું સઘળું ઉઘાડું કરે છે. ૯૫

અન્નચ્છાયા તૃણાગ્નિશ્ચ સ્થલે પ્રાતિઃ સ્થલે જલમ્ ।

વેશ્યાસક્તિઃ કુમિત્રં ચ પંડિતે હુદ્હુદોપમઃ ॥૧૬॥

વાદળાની છાયા; ઘાસનો તાપ, દુષ્ટની પ્રીતિ, સ્થળમાં જળ, વેશ્યામાં આસક્તિ, નકારો મિત્ર, એ છ પાણીના પરપોટા જેવા ક્ષણભંગુર બાણુવા ૯૬

પ્રમદા મદિરા લક્ષ્મીર્વિજ્ઞેયા ત્રિવિધાઃ સુરાઃ ।

દૃષ્ટ્વોન્માદયત્યેકા પીતા ચાન્યાતિસંચયાત્ ॥૧૭॥

સ્રી, મદિરા, અને લક્ષ્મી એ ત્રણે મદિરાજ છે, કારણ કે સ્રીને જોવાથી, મદિરા પીવાથી. અને લક્ષ્મીને સંચય કરવાથી ઉન્માદ થાય છે ૯૭

રાજપત્ની ગુરોઃ પત્ની મિત્રપત્નાસ્તથેવ ચ ।

પત્નીમાતા સ્વમાતા ચ પંચેતા માતરઃ સ્મૃતાઃ ॥૧૮॥

રાજાની સ્ત્રી, ગુરૂની સ્ત્રી, મિત્રની સ્ત્રી, પોતાની સાસુ અને પોતાની માતા. આ પાંચ માતાઓ કહેવાય છે ૯૮.

શ્ચુદંડાસ્તિલાઃ શૂદ્રાઃ ક મિની દેમમેદિની ।

દાધે ચદંનં તાંબૂલં મર્દનં ગુણવર્ધનમ્ ॥૧૯॥

શેરડી, તલ, શદ્રો, સ્રી, સોનું, પૃથ્વી, દહીં, ચંદન, અને તાંબુલ એટલી વસ્તુ મર્દન કરવાથી તેમાં ગુણ વધે છે. ૯૯.

પરાધીનં વૃથા જન્મ પરસ્ત્રીષુ વૃથા સુખમ્ ।

પરંગેદે વૃથા લક્ષ્મીર્વિદ્યા યા પુસ્તકે વૃથા ॥૧૦૦॥

પરાધીન જીંદગી નકામી, પરસ્ત્રીનું સુખ નકામું, પારશ્વ
ધરમાં રહેલી લક્ષ્મી નકામી અને પુસ્તકમાં રહેલી વિદ્યા
નકામી છે. ૧૦૦

અસંમાને તપોવૃદ્ધિઃ સંમાનાચ્ચ તપઃ ક્ષયઃ ।

પૂજયા પુન્યહાનિઃ સ્યાન્નિદયા સદ્ગતિર્ભવત્ ॥૧૦૧॥

માન નહિ આપવાથી તપ વધે છે અને માનથી તપનો
ક્ષય થાય છે, પૂજાથી પુન્ય નાશ પામે છે અને નિંદાથી
સદ્ગતિ થાય છે. ૧૦૧

સંતાષાસ્ત્રુ કર્તવ્યઃ સ્વદારે ભોજને ધને ।

ત્રિષુ ચૈવ ન કર્તવ્યો દાને તપસિ પાઠને ॥૧૦૨॥

પોતાની સ્ત્રી, ભોજન અને દ્રવ્ય એ ત્રણમાં સંતોષ
રાખવો, દાન તપ અને વિદ્યાભ્યાસ એ ત્રણમાં કદી સંતોષ
રાખવો નહિ. ૧૦૨

શત્રોરપિ ગુણાવાચ્યા દોષા વાચ્યા ગુરોરપિ ।

સર્વદા સર્વયત્નેન પુત્રે શિષ્યવદાચરેત્ ॥૧૦૩॥

શત્રુના પણ ગુણ ગાવા. અને ગુરૂના પણ દોષ કહેવા.
હંમેશા સર્વ પ્રયત્નથી પુત્રની સાથે શિષ્ય પ્રમાણે વર્તવું. ૧૦૩

લાલને વહવો દોષાસ્તાડને વહવો ગુણાઃ ।

તસ્માત્ પુત્રં ચ શિષ્યં ચ તાડયન્ન તુ લાલયેત્ ॥૧૦૪॥

પોતાના પુત્રને અથવા શિષ્યને લાડ લડાવવામાં ઘણાજ દોષ છે. અને અપરાધ પ્રમાણે સજા કરવામાં ઘણા ગુણો છે. માટે પુત્ર કે શિષ્યને રમાડવો નહિ પણ ધાકમાં રાખવો ૧૦૪

ન કશ્ચિત્કસ્યચિન્મિત્રં ન કશ્ચિત્કસ્યચિદ્રિપુઃ ।

કારણેન હિ જાયન્તે મિત્રાણિ રિપવસ્તથા ॥૧૦૫॥

કોઈ કોઈનો મિત્ર કે શત્રુ નથી પરંતુ કોઈપણ કારણને લીધેજ મિત્રો કે શત્રુઓ બને છે ૧૦૫

હસ્તી હસ્તસહસ્રેણ શતહસ્તેન વામિનઃ ।

ગૃંગિણો દશહસ્તેન સ્થાનત્યાગેન દુર્જનઃ ॥૧૦૬॥

હાથીથી હજાર હાથ છેટા રહેવું, ઘોડાથી સો હાથ, શીંગડાવાળાથી દશ હાથ છેટા રહેવું. અને દુર્જન માણસથી તો તે સ્થાન છોડીને ચાલ્યા જવું ૧૦૬

પરદારં પરદ્રવ્યં પરીવાદં પરસ્ય ચ ।

પરીહાસં ગુરોઃ સ્થાને ચાપલ્યં ચ વિવર્તયેત્ ॥૧૦૭॥

પરસ્ત્રી, પરદ્રવ્ય, બીજાની સાથે વિવાદ, ગુરૂના સ્થાનમાં હસવું તથા અપજ્ઞતા એ સર્વ ત્યાગ કરવાના ૧૦૭

અપ્રગલ્ભસ્ય યા વિદ્યા કૃપણસ્ય ચ યદ્દનમ્ ।

યચ્ચ બાહુવલં ભીરોર્વ્યથમેતત્રયં ભુવિ ॥૧૦૮॥

શરમવાળાને વિદ્યા મળી હોય, કૃપણને ધન મળ્યું હોય, બીકણને ખુબ જોર હોય, તો તે જગતમાં ત્રણે નકામો જાણવા. ૧૦૮

શીર્ગનિરપેક્ષસ્ય દક્ષસ્ય વ્યવસાયિનઃ ।

બુદ્ધિપારવ્યકાર્યસ્ય નાસ્તિ કિંચન દુષ્કરમ્ ॥૧૦૯॥

જે પુરૂષ પોતાના શરીરની પરવા ન રાખતો હોય, ડાહ્યા હોય, ખટપટી હોય, અને બુદ્ધિ પ્રમાણે પ્રારબ્ધના કાર્ય કરતો હોય તે જે કરવા ધારે તે કરી શકે છે. ૧૦૯

અસૂયયા હતેનૈવ પૂર્વોપાયોદયમૈરાપિ ।

કર્તૃણા મૃદ્યતે સંપત્સુહૃદ્ધિર્મત્રિભિસ્તથા ॥૧૧૦॥

સમર્થ પુરૂષોની લક્ષ્મી (સંપત્તિ) અદેખાઈથી અથવા તો તેનો નાશ કરીને અથવા તેના ઉપાયમાં ઉદયમી માણસો, પોતાના મિત્રો, મંત્રિઓ થકી કરે છે. ૧૧૦

અતિદાક્ષિણ્યયુક્તાનાં શંકિતાનાં પદે પદે ।

પરાપચદ્ધીરૂણાં દુરતો યાંતિ સંપદઃ ॥૧૧૧॥

જે ઘણા ડહાપણવાળો હોય, પગલે પગલે શંકા કરતો

હોય પારકા અપવાદથી ડરતો હોય તેને કદી પણ સંપત્તિ મળતી નથી. ૧૧૧

આદાનસ્ય પ્રદાનસ્ય કર્ત્તવ્યસ્ય ચ કર્મણઃ ।

ક્ષિપ્રમક્રિયમાણસ્ય કાલઃ પિવતિ તદ્રસમ્ ॥૧૧૨॥

જે ચીજ કોઇને આપવાની હોય કે લેવાની હોય અથવા તો કાંઈ પણ કામ કરવાનું હોય તે જો જલદી ન કરીયે તો તેનો રસ કાલ આવીને ચુસી લે છે. ૧૧૨

અફલાનિ દુરંતાનિ સમવ્યયફલાનિ ચ ।

અશક્યાનિ ચ વસ્તૂનિ નારમેત વિચક્ષણઃ ॥૧૧૩॥

બુદ્ધિમાન માણસે નિષ્કળ કામનો ત્યાગ કરવો, અરથ તથા પેદાશ સરખી હોય તેવાં કામો તજવાં, ન મેળવાય તેવી વસ્તુને મેળવવાને પણ જવું નહિ. ૧૧૩

અભિદ્રોહેણ મૂતાન મર્ત્યંગત્વરીઃ શ્રિયઃ ।

ઉદન્વાનિવ સિંધૂનામાપદામેતિ પત્રતમ્ ॥૧૧૪॥

પ્રાણિઓના પર બુદ્ધિમ શુભરીને જે મોટી હોલત લેળી કરી હોય તો તે વાઢળના પાણીની પેઠે તુરત નાશ થામે છે. ૧૧૪

નાંતરજ્ઞા શ્રિયો જાતુ મિયેરાસાં ન ભૂયતે ।

આમક્તાસ્તાસ્વમો મૂઢા વામશીલા દિ જંતવઃ ॥૧૧૫॥

સંપત્તિ કે વિપત્તિના સમયમાં પોતાના ખાસ મિત્રોને
 પણ લક્ષ્મીનું જ્ઞાન થવા દેવું નહિ. આ રીતીથી ઉલટા
 વર્તનારને તથા પોતાના પ્રીતિપાત્ર માણસો પર આસક્ત
 પુરૂષો મૂખ જાણવા. ૧૧૫

મનસા ચિંતિતં કર્મ વચસા ન પ્રકાશયેત્ ।

અન્યલક્ષિતકાર્યસ્ય યતઃ સિદ્ધિર્ન જાયતે ॥૧૧૬॥

મનમાં કરવા ધારેલું કામ મોઢે કદી બોલી દેખાડવું
 નહિ, બીજાને જણાવેલા કામની કદી સિદ્ધિ થતી નથી,
 અને કદાચ થવામાં વિલંબ પણ લાગે છે. ૧૧૬

કુલોનૈઃ સહ સંપર્ક પાંદૈતૈઃ સહ મિત્રતામ્ ।

જ્ઞાતિમિશ્ર સમં મેલં કુર્વાણો ન વિનશ્યાતિ ॥૧૧૭॥

કુલવાનોની સાથે સમાગમ, પાંડિતો સાથે મિત્રતા,
 જ્ઞાતિલા સાથે મેળ રાખનાર કોઈ દિવસ નાશ પામતો
 નથી. ૧૧૭

શુષ્કં માંસં સ્ત્રિયો વૃદ્ધા બાલર્કસ્તરૂણં દધિ ।

મમાતે મૈથુનં નિદ્રા સઘઃ પ્રાણહરાણિ ષટ્ ॥૧૧૮॥

સુકું માંસ, ઘરડી સ્ત્રી, સવારનો સૂર્ય, તાબુ દહીં, સવારે
 મૈથુન અને ઊંઘ એ છ પ્રાણ નાશ કરનારા છે. ૧૧૮

સચો માંસં નવાન્નં ચ બાલા સ્ત્રી ક્ષીરભોજનમ્ ।

ઘૃતમુળ્ળોદકં ચૈવ સઘઃ પ્રાણકરાણિ ષટ્ ॥૧૧૯॥

તાંબુ માંસ, નવું અન્ન, બુવાન સ્ત્રી, દુધનું લોજન,
ધી, ઉનું પાણિ એ છ વસ્તુ પ્રાણને પુષ્ટી આપનાર છે. ૧૧૯

સિંહાદેકં વક્રાદેકં ષટ્ શુનસ્ત્રીણિ ગર્દભાત ।

વાયસાત્પંચ શિસેચ્ચ ચત્વારિ કુક્કુઝાદપિ ॥૧૨૦॥

સિંહથી એક શુભ, બગલાથી એક શુભ, કુતરાથી છ
શુભ, ગધેડાથી ત્રણ શુભ, કાગડાથી પાંચ, અને કુકડાથી
આર શુભ શીખવા. ૧૨૦

પ્રભૂતમલ્પકાર્યં વા યો નરઃ કર્તુમિચ્છતિ ।

સર્વારંભેણ તત્કુર્યાત્ સિંહાદેકં પ્રકીર્તિતમ્ ॥૧૨૧॥

નાનું કે મોટું જે કાંઈ પણ કામ જે કરવાને ઇચ્છે
તેણે તે કામ સિંહની પેઠે જલ્દીથી કરી લેવું. ૧૨૧

સર્વોદ્રિયાણિ સંયમ્ય વ્રતવત્ પતિતો જનઃ ।

કાલદેશેપવન્નાનિ સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥૧૨૨॥

બધી ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખી દેશ કાલ પ્રમાણે બધાં
કાર્યો બગલાની પેઠે સાધવાં. ૧૨૨

બહાશી સ્વલ્પસંતુષ્ટઃ સુનિદ્રઃ શિઘ્રચેતનઃ ।

પ્રમુખક્તશ્ચ શૂરશ્ચ જ્ઞાતવ્યા ષટ્ શુનો ગુણાઃ ॥૧૨૩॥

બહુ ખાનાર છતાં થોડામાં સંતોષી, સારી નિદ્રાવાળો,
શીઘ્રચેતન, પોતાને પોષનાર સ્વામીનો સેવક ને શુરવીર એ
છ શુભો કુતરાથી શીખવા. ૧૨૩

આવિશ્રામં વહેજ્ઞારં સ્મિતોજ્ઞં ચ ન વિદસિ ।
સસંતોષસ્તથા નિત્યં ત્રીણિ શિક્ષેત મર્દભાત્ ॥૧૨૪॥
વિશ્રાંતિ લીધા વિના ભાર બહેલો. જેને ટાઢા ઉનાળી
ખબર નથી અને નિત્ય સંતોષી, આ ત્રણ શુભ ગધેડાથી
શીખવા ૧૨૪

મૂઢમૈથુનધાર્ષ્ટ્યે ચ કાલે ચાલય સંગ્રહમ્ ।
અપમાદમનાલસ્યં પંચ શિક્ષેત વાયસાત્ ॥૧૨૫॥
શુભ મૈથુન, ધૃષ્ટતા, સમયે ઘર બાંધવું પ્રમાદ, કે આલ-
સને ત્યાજ એ પાંચ શુભો કાગડાથી શીખવા. ૧૨૫

યુદ્ધં ચ પ્રાતસ્થાનં મોજનં સહ વંધુભિઃ ।
સ્ત્રિયમાપદ્રતાં રક્ષેચ્ચતુઃ શિક્ષેત કુક્કુટાત્ ॥૧૨૬॥
યુદ્ધ કરવામાં કુશળ, પ્રાતઃકાળમાં ઉઠવું, પોતાના બંધુ
સાથે લોભનકરવું; આપત્તિમાં સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવું એ ચાર
શુભો કુકડાથી શીખવા. ૧૨૬

જીર્ણમન્ત્રં પ્રશંસીયાઙ્ગાર્યાં ચ ગતયૌવનામ્ ।
રણાત્પત્યાગતં શૂરં સસ્યં ચ મૃદમાગતમ્ ॥૧૨૭॥

ગતથોક્ત સીને જીનું અન્ન ખાતા આવ્યું, મુદ્દ કરી
પાછા ફરનાર સૂરાને ઘરમાંનું તાળું અન્ન બધું હીતકાપી
છે. ૧૨૭

અસંતુષ્ટા દ્વિજા નષ્ટાઃ સંતુષ્ટાશ્ચ મહીશુભઃ ॥

સલજ્ઞા ગણિકા નષ્ટા નિર્લજ્ઞાશ્ચઃ કુલાંગનાઃ ॥૧૨૮॥

અસંતોષી બ્રાહ્મણ, સંતોષી રાજા, લાજવાળી વેશ્યા
અને લાજ વિનાની કુળવાન સ્ત્રી નાશ પામે છે. ૧૨૮

પુસ્તકસ્થા તુ યા વિદ્યા પદ્મસ્તગતં ધનમ્ ।

કાર્યકાલે સમુત્પન્ને ન સા વિદ્યા ન તદ્ધનમ્ ॥૧૨૯॥

પુસ્તકમાં રહેલી વિદ્યા, પારકા હાથમાં પડેલું ધન
જ્યારે ખપ પડે તુરત કામ આવતાં નથી માટે તે વિદ્યા
નહિ અને ધન નહિ. ૧૨૯

યસ્ય ક્ષેત્રં નદીતીરે ભાર્યા વાપે પરમિયા ।

પુત્રસ્ય વિનયો નાસ્તિ મૃત્યુરેવ ન સંશયઃ ॥૧૩૦॥

જેનું ખેતર નદી કાંઠે છે. જેની સ્ત્રી ખીજા પર ખ્યાર
સામે છે, જેના પુત્રમાં વિનય નથી તેનું તો મૃત્યુજ
બાધુનું. ૧૩૦

પ્રથમે નાર્જિત્ત વિદ્યા દ્વિતીય નાર્જિતં ધનમ્ ।

તૃતીયે નાર્જિતા કીર્તિ શ્રુત્યર્થે કિં કરિષ્યતિ ॥૧૩૧॥

પહેલી અવસ્થામાં વિદ્યા ન મેળવી. બીજીમાં ધન મેળવ્યું નહિ, ત્રીજીમાં પુન્યકીર્તિ ન મેળવી તે ઘડપણમાં શું કરશે ? ૧૩૧

ન દર્શयेत्स्वाभिमतमनुभूताद्विना सदा ।

પ્રવિચાર્યોત્તરં દેયં સહસા ન વદેત કચિત્ ॥૧૩૨॥

હંમેશાં સંપૂર્ણ અનુભવ મેળવ્યા વિના પોતાનો મત જણાવવો નહિ. અને વિચાર કરીને ઉત્તર આપવો પણ કદી ઉતાવળે બોલવું નહિ. ૧૩૨

नदीकूले च ये वृक्षाः परहस्तगतं धनं ।

कार्यं स्त्रीगोचरं यत्स्यात् सर्वं तत् विफलं भवेत् ॥૧૩૩॥

છેક નદીને કાંઠે ઉગેલાં વૃક્ષો. પારકા હાથમાં ગયેલું ધન, અને જ્યાં સ્ત્રીને પુછીનેજ બધું કામ થતું હોય તે બધું નિષ્ફળ બાણવું. ૧૩૩

कूपोदकं वटच्छाया श्यामास्त्रीचेष्टकालयम् ।

शीतकाले भवेदुष्णं ग्रीष्मकाले च शीतलम् ॥૧૩૪॥

કુવાનું પાણી, વડની છાયા, શ્યામા સ્ત્રીનું ચેષ્ટા સ્થાન એ આર ટાઢના દીવસમાં બિના અને ગરમીમાં ઠંડા રહે છે. ૧૩૪

विषं चक्रमणं रात्रौ विषं राज्ञानुकूलता ।

विषं स्त्रियोप्यन्यहदો विषं व्याधिरवीक्षितः ॥૧૩૫॥

રાત્રે ઘણું ભટકવું એ ઝેર જેવું છે. રાજાની મહેરબાની,
ખીજને અંતરમાં રાખનારી સ્ત્રી અને ચિકિત્સા ન કરેલો
વ્યાધી ઝેર જેવો છે. ૧૩૫

दीपनिर्वाणगंधं च सुहृद्वाक्यमरुंधतीम् ।

न जीघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुवः ॥१३६॥

જેનું મરણ પાસે આવેલું છે તે માણસ દીવો જોઈ
શકતો નથી, સુગંધ કે દુર્ગંધ જાણતો નથી, મિત્રોના વાક્યો
સાંભળી શકતો નથી અને અરુંધતીના તારાને જોઈ
શકતો નથી ૧૩૬.

लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता ।

पंच यत्र न विद्यन्ते नकुर्यात्तत्र संस्थितिम् ॥१३७॥

જ્યાં લોકયાત્રા સમૂહ નથી. ભય નથી, લાજ નથી;
હુશિયારી નથી, દાન ધર્મ નથી, એ પાંચ નથી ત્યાં સારા
માણસે રહેવું નહીં. ૧૩૭

आश्रितानां भृतौ स्वामितेवायां धर्मसेवने

पुत्रस्योत्पादने चैव न संति प्रतिहस्तकाः ॥१३८॥

આશ્રિતાનું પાલન, સ્વામીની સેવા, ધર્મનું સેવન.
અને પ્રજાને ઉત્પન્ન કરવી એટલા કાર્ય ખીજથી યોગ્ય
થતાં નથી માટે તે જાતેજ કરવાં. ૧૩૮

અનાહૂતો વિશેષસ્તુ અપૃષ્ઠો बहुभाषते ।

આત્માનં મન્યતે પ્રીતિં મૃપાલસ્ય સ દુર્મતિઃ ॥૧૩૯॥

વગર બોલાવે જે પ્રવેશ કરે, વગર પૂછે બોલબોલ કરે
અને પોતે રાજાને ઘણો વહાલો છું, એમ પોતે માને તેને
કુદ માણસ બાણવો. ૧૩૯

ષડિતિ મૂર્ખચિહ્નાનિ ગર્વો દુર્વચનં મુખે ।

વિરોધી વિષવાદી ચ કૃત્યાકૃત્યં ન મન્યતે ॥૧૪૦॥

ગર્વ, અપમાન નહારાં વચન, વિરોધી, વિષવાદી અને
કરવા યોગ્ય ન માનવું, ન કરવા યોગ્ય ન માનવું એ છ
મૂર્ખના લક્ષણ છે. ૧૪૦

દેહીતિ વચનં શ્રુત્વા હૃદિત્યાઃ પંચદેવતાઃ ।

મુસ્તાન્નિર્ગત ગચ્છન્તિ શ્રીહીધીધૃતિકીર્તયઃ ॥૧૪૧॥

“આપો” એવું વચન સાંભળીને દેહમાં રહેલા શ્રી,
લક્ષ્મી, બુદ્ધિ, ધીરજ અને કીર્તિ એ પાંચ દેવતા અપમાનથી
નીકળીને આવ્યા બાદ છે. ૧૪૧

ઉદયમઃ સાહસં ધૈર્યં બુદ્ધિઃ શક્તિઃ પરાક્રમઃ ।

ષટેતે યત્ર વર્તેતે તત્ર દેશઃ સહાયકૃત્ ॥૧૪૨॥

ઉદ્યોગ, સાહસ, ધીરજ, બુદ્ધિ, શક્તિ, અને પરાક્રમ
એ છ વસ્તુ જ્યાં રહે છે ત્યાં દેવની સહાયતા છે. ૧૪૨

રાજા કુલવૃર્વિપ્રા મંત્રિણશ્ચ પયોધતઃ ।

સ્થાનશ્રદ્ધા ન શોભન્તે દંતા કેશા નત્વા નરાઃ ॥૧૪૩॥

રાજા, કુલવાન સ્ત્રી, વિપ્રો, મંત્રિઓ, મેઘ, દાંત, કેશ,
નખ, અને પુરૂષ એઓ સ્થાનથી શ્રદ્ધ થયેલા શોભતા
નથી. ૧૪૩

મૃમિપતાવર્ષપતૌ બાલે વૃદ્ધે તપોનિધૌ વિદુષિ ।

યોષિતિ મૂર્ધ્વે ગુરુષુ ચ વિદુષા નૈવોત્તરં દેયમ્ ॥૧૪૪॥

ડાહ્યા માણસે રાજા સામે, ધનવાનની, બાળકની, ઘર-
ડાની, તપકરનારની, વિદ્વાનની, સ્ત્રીની, મૂર્ખાની, ગુરૂઓની
સામા વાદવિવાદમાં ઉતરવું નહિ. ૧૪૪

રાજાનિ વિદુષાં મધ્યે વરસુરતાનાં સમાગમે સ્ત્રીણામ્ ।

સાધ્વસદૂષિતહૃદયો વારૂપટુરપિ કાતરો ભવતિ ॥૧૪૫॥

રાજા આગળ. વિદ્વાન આગળ, શ્રેષ્ઠ ક્ષીડા બાળુનાર
સુંદર સ્ત્રીના સમાગમ વખતે માણસ એકાએક ભયથી દીન
થઈ જાય છે કુશળ પુરૂષ પણ બોલી શકતો નથી. ૧૪૫

કિં કૂરં ફણિહૃદયં પુનરાપિ કિં ક્રૂરમંગનાહૃદયમ્ ।

ક્રૂરાત્ક્રૂરતરં કિં પતિસુતધનહીનકામિનીહૃદયમ્ ॥૧૪૬॥

સર્પનું હૃદય શું કૂર છે તેના કરતાં સ્ત્રીનું હૃદય કૂર
●. અને કૂરથી વધારે કૂર પતિ-પુત્ર ધન વગરની સ્ત્રીનું
હૃદય છે. ૧૪૬

આલસ્યં સ્ત્રીસેવા સરોગતા જન્મભૂમિવાત્સલ્યમ્ ।

સંતોષો મીઠું વૃદ્ધિયાતા મહત્ત્વસ્ય ॥૧૪૭॥

આજસ, સ્ત્રીની સેવા, રોગી શરીર, સ્વદેશનો લોભ,
સંતોષ અને બીઠણપણું એ છ મોટાઇનો નાશ કરે છે. ૧૪૭

દક્ષઃ શ્રિયમધિગચ્છતિ પથ્યાશી કલ્યતાં સુખમરોગી ।

ઉદ્યુક્તો વિદ્યાતાં ધર્મર્થયશાંસિ ચ વિનીતઃ ॥૧૪૮॥

દુશળ માણસ લક્ષ્મી મેળવે છે; પથ પાળનાર નિરોગી
શરીર લોગવે છે, ઉદ્યમી માણસ વિદ્યાનો પાર પામે છે, અને
નીતિવાળો માણસ ધર્મ અર્થ અને કીર્તિ મેળવે છે. ૧૪૮

વૈદ્યસ્તર્કવિહીનો નિર્લજ્જા કુલવધૂર્યતિર્મૂલ્લઃ ।

કટકે ચ પ્રાહુણિકો મસ્તકશુલાનિ ચત્વારિ ॥૧૪૯॥

તર્ક વિનાનો વૈદ્ય, નિર્લજ્જ સ્ત્રી, મૂર્ખ યોગી અને
અરામ સમયે ઘેર આવેલો પરોણો, એ ચારને માથાના શૂલ
જેવા બાણવાં. ૧૪૯

અનંતપારં કિલ શબ્દશાસ્ત્રં સ્વલ્પં તથાયુર્વહવશ્ચ વિદ્વાઃ ।

સારં તતોગ્રાહ્યમપાસ્ય ફલ્ગુ હંસો યથા ક્ષીરમિવાંબુમધ્યાત્ ॥૧૫૦॥

જેનો પાર કાંઈ પામ્યું નથી, એવું શબ્દ શાસ્ત્ર છે
અને આયુષ્ય ઘણું થોડું છે, તેમજ વિદ્વેનો પણ ઘણા આવે
છે, માટે પાણીવાળા દૂધમાંથી જેમ હંસ દુધ ગ્રહણ કરે

છે, તેમ બુદ્ધિમાન માણસે દરેક શાસ્ત્રમાંથી સાર ગ્રહણ કરવો. ૧૫૦

સત્યં ब्रूयात्प्रियं ब्रूयान्न दूयत्प्रियमनृतम् ।

शुष्कवैरं विवादं च न कुर्यात्केनचित्सह ॥૧૫૧॥

સાચું તથા પ્રિય બોલવું પણ કઢી જીદું પ્રિય બોલવું નહિ ને કોઈની સાથે ફેકટ વૈર તથા વિવાદ કરવો નહિ. ૧૫૧.

प्रस्तावसदृशं वाक्यं स्वभावसदृशं प्रियम् ।

आत्मशक्तिसमं कोपं यो जानाति स पंडितः ॥૧૫૨॥

પ્રસંગ પ્રમાણે બોલવું, સ્વભાવ પ્રમાણે પ્રિય થવું, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કોપ કરવો, એમ જે બાણે તે પંડિત છે. ૧૫૨

कोऽन्धो योऽकार्यरतः को बधिरो यः शृणोति न हितानि ।

को मूको यः काले प्रियाणि वक्तुं न जानाति ॥૧૫૩॥

છતી આંખે આંધળો કોણ ! કે જે અચોગ્ય કર્મમાં પ્રીતી રાખે તે. સાંભળતાં છતાં બહેરો કોણ ! જે હિત વાક્ય સાંભળે નહિ તે. બોલતાં છતાં મુંગો કોણ ! જે સમય પર પ્રિય ન બોલે તે. ૧૫૩

वदनं प्रसादसदनं सदयं हृदयं सुधामुचो वाचः ।

करणं परोपकरणं येषां केषां न ते बंधाः ॥૧૫૪॥

જેમનું મુખ પ્રસન્નતાનું ઘર, હૃદય હયાત, અમૃત-
સમાન મધુર વાણી. તથા પરોપકારી ધર્મકાર્ય કરતો હોય તે
પુરુષ કોને વંદ્ય નથી અર્થાત્ સર્વ પુરુષો તેને નમે છે. ૧૫૪

સદ્ગિસ્તુ લીલયા પ્રોક્તં શિલ્પલિખિતમક્ષરમ્ ।

અસદ્ગિઃ શપથેનાપિ જલે લિખિતમક્ષરમ્ ॥૧૫૫॥

સત્પુરુષોનું હસતાં હસતાં બોલવું પથ્થરપર લખેલા
અક્ષર સમાન બોલવું અને અસત્પુરુષોનું સોગનપૂર્વક
કહેલું જળમાં લખેલા અક્ષર સમાન બોલવું. ૧૫૫

દ્યૌત્તેમવ પુરા કલ્પે દૃષ્ટં વૈરકરં તૃણામ્ ।

તસ્માત્ દ્યૌત્તં ન સેવેત હાસ્યાર્થમાપિ બુદ્ધિમાન્ ॥૧૫૬॥

આગળથીજ જુગાર મનુષ્યને દુઃખનાવટ કરનાર જણા-
યેલો છે, માટે બુદ્ધિમાને હસવામાં પણ તે રમવો
નહિ. ૧૫૬

નિશ્ચિત્ય યઃ પ્રક્રમતે નાંતર્વસાતે કર્મણામ્ ।

અવંધ્યકાલો વશ્યાત્મા સ વૈ પંડિત ઉચ્ચતે ॥૧૫૭॥

જે વિચારથી નિશ્ચય કરી કર્મનો આરંભ કરે, વચ-
માંથી મુકી ન દે, વખત ફેકટ જવા ન દે તથા મનને
વશ રાખે તે પંડિત કહેવાય છે. ૧૫૭

વયોવૃદ્ધાસ્તપોવૃદ્ધા જ્ઞાનવૃદ્ધાસ્તયાપરે ।

તિષ્ઠન્તિ સધનદ્વારે ગુણિનઃ કિંકરા इव ॥૧૫૮॥

વયોવૃદ્ધ, તપોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ તથા બીજા ગુણવાનો
પણ ધનવાનને આંગણે ચાકરની પેઠે ઉભા રહે છે. ૧૫૮

ન પુત્રાયત્તમૈશ્વર્યં સર્વં કુર્યાન્ન પંડિતઃ ।

પુત્રાર્પિતમ્ભુત્વોઽભૂત ધૃતરાષ્ટ્રસ્તૃણોપમઃ ॥૧૫૯॥

બુદ્ધિમાન માણસે પોતાનું સર્વ ઐશ્વર્ય પુત્રોને સ્વા-
ધીન કરી દેવું નહિ કારણકે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા પોતાનું
સ્વામિત્વ પુત્રને આપીદેવથી તૃણસમાન થયો હતો. ૧૫૯

રાજો નાનુકૃતિં કુર્યાન્ન ચ શ્રેષ્ઠસ્ય કસ્યચિત્ ।

નૈકો ગચ્છેત વ્યાલવ્યાઘ્રચૌરેષુ ચ પ્રબાધિતુમ્ ॥૧૬૦॥

રાજા તથા પોતાથી કેઇ અધિકની ખરોખરી કરવી
નહિ. સાપ, વાઘ વગેરે હિંસક પશુ તથા ચોરને પક-
ડવા સાડું એકલા કદી જવું નહિ. ૧૬૦

શીઘ્રમાયમનાલોચ્ય વ્યયમાનઃ સ્વવાઙ્મયા ।

પરિક્ષીયત एवासौ ધનિકોઽપિ તૃણોપમઃ ॥૧૬૦॥

જે પોતાની આવક જોયા વગર ઉતાવળે ઇચ્છા પ્રમાણે
ખર્ચ રાખે તે કદાપિ રાજા જેવો ધનવાન હોય તોપણ
તે ધન વગરનો થઈ જાય છે. ૧૬૦

વદેત વૃદ્ધાનુકૂલં યન્ન બાલસદૃશં કચિત્ ।

પરવેશ્મગતસ્તત્સ્ત્રીવીક્ષણં ન ચ કારયેત્ ॥૧૬૧॥

હંમેશાં જ્ઞાની તથા વડીલોને અનુકૂળ બોલવું, પણ
ક્યારેય બાળક સરખું બોલવું નહિ ને પારકા ઘરમાં જઈ
તેની સ્ત્રી સાથે જોવું નહિ. ૧૧૧

નાતિકલ્યં નાતિસાયં નાતિમથ્યં દિને સ્મિતે ।

નાજ્ઞાતેન સમં ગચ્છેભૈકો ન વૃષલૈઃ સહ ॥૧૬૨॥

મોટે પડાદિયે, અતિ સાયંઠાળે, ખરોખર મધ્યાહ્ન વખતે
અબજયા સાથે, દુરાચારી સાથે એકલા પ્રવાસ ન કરવો. ૧૬૨

ન વિત્તં દર્શયેત્પ્રાજ્ઞઃ કસ્યાચિત્સ્વલ્પમપ્યહો ।

મુનેરપિ યતસ્તસ્ય દર્શનાચ્ચલતે મનઃ ॥૧૬૩॥

બુદ્ધિમાને પ્રવાસમાં થોડું પણ ધન કોઈને 'દેખાડવું' નહિ
કારણકે ધન જોઈને મોટા મુનિનું પણ મન ચળે છે. ૧૬૩

દેશાટનં રાજસભાવેશનં શાસ્ત્રચિંતનમ્ ।

વૈશ્યાદિસંગતિં વિદ્વન્મૈત્રીં કુર્યાદતંત્રિતઃ ॥૧૬૪॥

ઉદ્યોગી માણસે દેશાટન, રાજસભામાં પ્રવેશ, શાસ્ત્રોના
ચિંતન, વેપારિઓની સોખત તથા વિદ્વાનની મૈત્રી કરવી. ૧૬૪

સત્યેન ધાર્યતે પૃથ્વી સત્યેન તપતે રવિઃ ।

સત્યેન વાતિ વાયુશ્ચ સર્વં સત્યે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥૧૬૫॥

સત્યવડે પૃથ્વી ધારણ કરાય છે, સૂર્ય તપે છે, વાયુ
વાય છે, માટે સર્વ સત્યમાં રહ્યું છે. ૧૬૫

॥ શ્રી કૃષ્ણાર્પણમસ્તુ ॥

જાતક ચંદ્રિકા.

મૂળ શ્લોક, અન્વય, ઉદાહરણ તથા ગુજરાતી
ભાષાંતર સાથે આવૃત્તિ ૨ છ.

પોતાની મેળે જન્મોત્તરી બનાવવી તથા કળ
કહેવાને માટે આ ગ્રંથ વર્ણોજ ઉપયોગી છે.

કીમત ફક્ત ૨ રૂપિયા.

ટ. ખ. જીહ્વા. માત્ર થોડોજ નકલ બાકી છે
માટે તરત મંગાવી લો.

મળવાનું ઉકાલું:—

શાસ્ત્રી ગંગાશંકર મંદછાશંકર

ટે. મહીધરપુરા, દાલગીયાનો મહોલ્લો—મુર.

